

TURAN, Feride., YÜKSEK, Maksut (2014). “Gönül Sultanlarının Söyllemleriyle Türk Dilinin Gönül Yolculuğu”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014*. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.563-575 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Feride TURAN*
Maksut YÜKSEK**

GÖNÜL SULTANLARININ SÖYLEMLERİYLE TÜRK DİLİNİN “GÖNÜL” YOLCULUĞU

Bu çalışmanın amacı Türk kültürüne şekil ve yön veren şahsiyetlerin “gönül” kavramı eksenindeki söylemlerini karşılaştırmalı olarak analiz etmek, ortak kültür mirasımızla ve manevi değerlerimizle “gönül”ün kazandığı mana boyutlarını ele almaktır.

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde gönül “sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı ve istek, arzu”⁵⁵⁴ olarak tanımlanmaktadır. Farsça dil, derûn; Arapça kalb, hatır; Türkçe yürek kelimeleriyle de karşılanan gönül özbeöz Türkçe bir kelimedir. Eski Türkçe’de “köngül” olarak geçmekle birlikte kökü hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Etimolojik olarak ele alındığında cilt, deri anlamına gelen “gön”den türeyerek “gönle bağlantılı olan, gönün altında saklı kalan” demektir. Anlam genişlemesiyle sezgi gücü, kavrayış yeri, kişinin soyut evrenini oluşturan duygu varlıklarının bütünü anlamlarına gelmektedir.⁵⁵⁵

Türkiye Türkçesine “gönül” sesiyle ulaşan bu kelimeye yazılı metinlerde ilk olarak VII. asırda rastlıyoruz. Orhun Yazıtları’nı hükümdarın ağzından kaleme alan Yollug Tigin:“Taşto kıtdım, köngül tegisabımın... bitidim”, yani “Taş yonturdum, gönüldeki sözümü yazdırdım”⁵⁵⁶ demektedir.

Gönül sözü, Türk dili var olduğundan beri Türkçeyle birlikte yaşayan kelimelerdendir. Dede Korkut Hikâyelerinde sevgiyi

* Eskişehir Valiliği Özel Kalem Müdürlüğü.

** Emniyet Genel Müdürlüğü.

⁵⁵⁴http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5354db5ecbec58.07806261 (04.04.2014).

⁵⁵⁵ Eyuboğlu, İ. Z. (2004). Türk Dilin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınlar, İstanbul, s. 288,289.

⁵⁵⁶Banarlı, N. S. (1978). Türkçenin Sırları, Kubbealtı Neşriyatı, 4.Baskı, İstanbul, s.78.

dillendiren “göz açuban gördüğüm, gönül verip sevdiğim”⁵⁵⁷ ifadesindeki gibi Türk milleti de “gönül” sözünü göz açıp görmüş, gönül verip sevmiştir.

Gönül kavramının “istek, arzu” mana boyutu ile ilgili olarak 11. yy.da gönle saadet veren kitabıyla Yusuf Has Hacıp, “Gözün gördüğü şeyi gönül arzular, gönül arzu edince ona kim karşı koyabilir”⁵⁵⁸ diyerek âdeta “Göz görmeyince gönül katlanır.” atasözünü hatırlatır bize. O hâlde bundan 700 yıl sonra bir şairin şu sözlerine hak vermemek olmaz.

Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım
Kurbanın olam var mı benim bunda günahım⁵⁵⁹

Şair Nahifi, ay yüzlü sevgilisini sevmesinde benim bunda günahım yok diyerek; sorumluluğu göz ve gönüle yüklerken 15. yy.da Fatih Sultan Mehmed’in iltifatlarına mazhar olmuş Ahmed Paşa “vay gönül” feryadıyla aynı şekilde ve aynı dertten mustarıptır. Hatta Ahmed Paşa, daha ileri giderek “hây gönül” şeklinde gönlünü azarlamıştır. Çünkü gönül, sevgilinin yasemin saçını onun gül yüzünde gördüğü zaman başsız ve ayaksız bir hâlde kuru, sonu boşbir sevdada koşmuştur. “Gönül arzu edince ona kim karşı koyabilir” diyen Yusuf Has Hacıp’in sözlerinin doğruluğunu bir kez daha ortaya çıkaran Ahmet Paşa’nın, Fatih Sultan Mehmed’i bile hayran bırakan dizeleri şöyledir:

Gül yüzünde görelî zülf-i semen-sây gönül
Kuru sevdada yilerbî-ser ü bî-pây gönül
Demedim mi sana dolaşma ona hay gönül
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vây gönül⁵⁶⁰

Şair Melihî’nin yazdığı bir şiire nazire olarak yazılmış yukarıdaki dizeler; şair Melihî ile başlayan “gönül şiirleri” furyasının aslında bir devamıdır. Öyle ki Avnî mahlasıyla şiir yazaran Fatih Sultan Mehmed de “vây gönül” nidasına bir nazire ile dâhil olmuştur:

Sevdün ol dilberi söz eslemedünvây gönül
Eyledün kendüzünü âleme rüsvây gönül
Sana cevr eylemede kılmaz o pervây gönül

⁵⁵⁷ Gökyay, O. Ş. (1973). Dedem Korkudun Kitabı, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, 1. Baskı, İstanbul, s. 42-44, 65, 81, 116.

⁵⁵⁸ Arat, R. R. (1994). Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hâcib), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Dizi, Sa. 20e. 6. Baskı, Ankara, 2794b.

⁵⁵⁹ Banarlı, N. S. (1971). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, II. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s.780.

⁵⁶⁰ Banarlı, N. S. (1971). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s.446.

Cevre sabreylemezsin nideyin hây gönül
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül⁵⁶¹

Şairlerinin, aşk şairi olmakla iftihar ettiği şiir geleneğimizde Sultan Mehmed, giydiği şairlik elbisesi içinde gönlüne şöyle seslenir: “O dilberi sevdim, söz dinlemedin. Kendini âleme rüsvây eyledin. O dilber sana çekinmeden, pervasızca cevri eyler.” Ve şair Avnî sabırsız gönlü “hây gönül” diyerek azarlar. Çünkü âşık dediğin; sevgilinin her türlü cevrine sabredebilmelidir. Söz dinlemeyip âşık olan gönül, öyleyse âşıklığının gereğini yapmalı ve sevgilinin eziyetlerine katlanmalıdır.

20. yy.da, başındaki gözler görmese de gönül gözü açık olan halk ozanı Âşık Veysel ise gönül’ün sevmek için görmeye ihtiyacı olmadığını, hatta aşk olduktan sonra, güzelliğin on para bile etmeyeceğini şöyle söyler:

Güzelliğin on par’ etmez
Bu bendeki aşk olmasa
Eğlenecek yer bulamam
Gönlümdeki köşk olmasa⁵⁶²

Gönlümdeki köşk olmasa eğlenecek yer bulamadığını ifade eden şair, aynı zamanda gönlün mekân boyutunu da dile getirmiş olur. Bazen sevincin bazen sıkıntının mekânı olan gönül, her hâlükârda aşkın ocağı, ailesi ve yuvasıdır. Tabi bunu diyen, gönüller sultanı olmanın yanı sıra bir de cihanın sultanı Kanuni ise gönül elbette “aşkın hânedânı” olacaktır. Dünyaya muhabbetle hükmeden Kanuni, Muhibbi mahlasıyla yazdığı şiirlerinden birinde şöyle der:

Gâh şâdi gâh gam-ı mihnet mekânıdır gönül
Anın içündür ki aşkın hânedânıdır gönül⁵⁶³

Onun gönlünde, aşk hanedanlığı hüküm sürmüştür. Öyle ki o, bir şiirinde Hz. Süleyman kıssasını hatırlatan bir dizesinde “Pendini güş eylegil mûrın Süleymanlık budur”⁵⁶⁴ der. Karıncanın nasihatini dinle, asıl Süleymanlık budur, şeklindeki öğüdü ile Kanuni Sultan Süleyman, dünyaya hükmederken bile gönlünü alçak tutmasını bilmiştir.

⁵⁶¹Banarlı, N. S. (1971).a.g.e. s.445-446.

⁵⁶² Sakaoğlu, S. (1989). Türk Saz Şiiri, Türk Dili dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri) Sayı 445-450 s. 105-250.

⁵⁶³ Çabuk V. (1980). Dîvan-ı Muhibbî 2, Tercüman 1001 Temel Eser: 155, Kervan Kitapçılık, İstanbul, G. 408/1

⁵⁶⁴ Çabuk V. (1980). Dîvan-ı Muhibbî 1, Tercüman 1001 Temel Eser: 155, Kervan Kitapçılık, İstanbul, G. 73/1

Bir hükümdarın kaleminde aşkın hanedanı olan gönül, 17. yy.dakasideler şairi olarak nam salan Nef'in kaleminde ise şöyle tanımlanır: “Hem kadeh hem bâde hem bir şûhsâkîdir gönül”⁵⁶⁵ Yani gönül hem içine aşk doldurulan bir kadehtir, hem bu kadehe doldurulan aşk şarabıdır, hem de bu aşk şarabını sunan kişidir. Divan şiirinin mecaz dünyasında kadehmürîd, şarap aşk ve sâkî ise müritlerine aşk şarabı dağıtan mürşittir.⁵⁶⁶ Nitekim bir asır öncesinde “Bende Mecnun’dan fazla âşıklık yeteneği var”⁵⁶⁷ diyen Fuzuli; “Gönül her suret-i Şirin’e verme, iç mey-i mana”⁵⁶⁸ dizesinde olduğu gibi mana şarabının içilmesi gerektiğini tembihler. Yani gönül, ilahî aşkla dolmalıdır.

Sureten manaya uzanan bir gönül yolculuğunda gönül, türlü türlü suretlerde karşımıza çıkar. Bazen aşk tuzağına düşen bir kuş, bazen de insanın içini yansıtan ve paslanmasından imtina edilmesi gereken bir aynadır ve hırs, tamah, kin, cimrilik gibi nefis özellikleri bu aynayı kirletip paslandırmaktadır.

Gönül aynasına ihtimam gösterilen devlet geleneğimizde yöneticilerde aranan ilk şart “gönül ehli” olmaktır. 11. yy.da Yusuf Has Hacib; yazdığı siyasetnamede, iyi bir yöneticide bulunması gereken vasıfları da sıralar. “Saadet veren bilgi” anlamına gelen Kutadgu Bilig adlı eserinde gönül sahibi olmayan insanı şu şekilde niteler: “Gönülsüz insan yalnız bir şekil ve kalıptan ibarettir; gönülsüz insan adını kaybeder.”⁵⁶⁹

Dede Korkut kitabında kendisinden “Bayat boyundan Korkut ata derler... Oğuz’un tamam bilicisiydi” şeklinde bahsedilen Bilge Dede Korkut, aynı kitapta “Gönlün yüce tutan erde devlet olmaz”⁵⁷⁰ diyerek her anlamıyla devlet ile kibiri zıt kutuplara yerleştirmiştir. Dünyaya, alçak bir gönülle hükmetmesi için Osmanlı’nın yol haritasını çizen Şeyh Edebali, Osman Gazi’ye verdiği meşhur öğütünde “Beysin! Bundan sonra öfke bize; uysallık sana... Güceniklik bize; katlanmak sana.”⁵⁷¹ Nasihatinde bulunarak gelecek zamanlara bir gönül medeniyetini müjdelemiştir. Nitekim gönüller

⁵⁶⁵ Akkuş, M. (1993). Nef’i Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, G.74/1.

⁵⁶⁶ Okuyucu, C. (2006). Gazel Bahçesi, Sütun Yay. İstanbul, s.120

⁵⁶⁷ Tarlan, A. N. (2009). FüzûlîDivanı Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara, 5. Baskı, G. 105/1

⁵⁶⁸ Tarlan, A. N. (2009). a.g.e. G.159/3

⁵⁶⁹ Arat, R. R. (1994). Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hâcib), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Dizi, Sa. 20e. 6. Baskı, Ankara, 2798b.

⁵⁷⁰ Gökyay, O. Ş. (1973). Dedem Korkudun Kitabı, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, 1. Baskı, İstanbul, s. 1.

⁵⁷¹ [http://ahmetsimsirgil.com/ey-ogul/\(24.05.2014\).](http://ahmetsimsirgil.com/ey-ogul/(24.05.2014).)

Fâtih Sultan Mehmed'in 1470 yılında kaleme aldırıldığı ve Fatih vakfiyesinin girişinde yer alan beyitte asıl hedefin sadece bir şehri güzelleştirmekten ibaret olmadığı, aynı zamanda -kim olursa olsun- halkın da gönlünü kazanmak olduğu vurgulanmıştır:

Hüner, bir şehir bünyâd eylemekdür

Reâyâ kalbin âbâd eylemekdür⁵⁷²

Asıl hünerin, şehri imar ve iskân ederken halkın rızasını kazanmak olduğuna inanan Fatih; asıl fethin, gönüller fethi olacağına idrakiyle “fetihten sonra fetih” fiiliyatına devam etmiştir. Yani asıl olan gönülleri abad etmektir. Bugün de Özbekistan'ın her şehrini süsleyen “Abadlık gönülden başlar” sözü aynı manaya kapı aralamaktadır.

Türk dünyası gönül medeniyetinde abadlığın insan gönlünden başlamasının nedenini doğru tespit etmek gerekir. Gerek “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” anlayışı ile özetlenen Türk devlet geleneğinin, gerekse gönlü Kâbe'den üstün gören anlayışın asıl kaynağını iyi görmek, aynı zamanda değerler dünyamızı anlamakla eş değerdedir. Nitekim Mehmet Kaplan “Bir toplum, değerlerinden yoksunlaştırılmışsa, değerleri ile olan bağı kopmuşsa o toplum ayakta durması zorlaşacaktır. Türk milletinin din, dil, tarih, musiki, edebiyat alanındaki değerleri var oldukça Türk milleti de var olacaktır.”⁵⁷³ diyerek değerlerin bir millet için hayati öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Değer kelimesi Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te “Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse”, “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü”⁵⁷⁴ gibi anlamlarla yer almaktadır. Her toplumun, kendi yaşam ve dinamiklerine uygun vazgeçilmez değerleri vardır. Bu değerlerin toplumda yer etmesini sağlayan; verdiği eserleriyle, fikirleriyle birer değer olan ve tanıtımda yer aldığı gibi “üstün, yararlı kimse”leri vardır. Türk milletinin değerler dünyasına, maneviyatına şekil ve yön veren -yaygın bir söyleyişle- gönül sultanları olarak da nitelendirilen dinamiklerinin söylemlerindeki insan gönlünü yücelten ifadeleri İslam inancı çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Üstelik bunu yaparken yorum yapmaya,

⁵⁷² Şeker M. (1994). Fatih Vakfiyesine Göre XV. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yapısı, Belleten C. LVII, Ağustos 1993, s.219, Ankara, s.496-497.

⁵⁷³ Kaplan, M. (2000). Kültür ve Dil, Dergâh Yayınları, İstanbul, s.10-72.

⁵⁷⁴ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.53b826fbc71ec5.06142780 (26.04.2014).

yormaya, yorulmaya da hiç gerek yoktur. Zaten gönül sultanları lafi dolandırmadan, bulandırmadan açık açık ifade etmişlerdir.

13. yy.da Eskişehir'den başladığı ilahi aşk yolculuğunda Yunus Emre “Gönül mü yeğ, yoksa Kâbe mi” diye sorduğu soruyu yine kendisi cevaplar. Elbette gönül, der. Sebebini yine kendi açıklar: “Gönül yeğdir zîrâ ki Hak gönülde tutar durağı”.⁵⁷⁵ Bir başka beytinde de bu hususta âyetler olduğunu söyler: “Hak durağı gönülde âyâtı var Kur'ân'da”⁵⁷⁶

Etimolojik olarak ele alındığında cilt, deri anlamındaki “gön”den türeyen gönül Hz. Mevlana'nın ifadesiyle “beden mektubunun içindeki sırdır”.⁵⁷⁷ Bu sırrı, sinelerin özünü ise Allah'tan başka kimseler bilemez. Peki, sinelerin özünde olanı bilen Yaratıcı, insana ne kadar yakındır? Bu soruya İlahi Kelâm olan Kur'an-ı Kerim şöyle cevap verir: “Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler (Bakara Sûresi/186). Can boğaza geldiğinde, onu geri döndürsenize! Oysa siz o zaman bakıp durursunuz. Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz (Vâkıa Sûresi, 83-85)”. İslam inancında Allah, insanın tahmin edemeyeceği kadar, kullarına yakındır. İlahi Kelam, bu yakınlığın derecesini insan vücudunun hayati damarlarından şahdamarı ile kıyaslayarak belirler. “And olsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız (Kaf Sûresi/16)”.

Gönül sultanlarımızın yetmiş iki millete -bugünkü modern söylemle- bütün insanlığa gönül kapılarını ardına kadar açmasının temelinde neyin yattığını doğru tespit etmek gerekir. Onların; insan gönlünü üstün tutan, insana değer veren söylemlerinin temelini uzaklarda, çok uzaklarda, Hümanizm gibi Batı referanslı akım ve düşüncelerde aramak beyhudedir.

Hümanizm'in kelime anlamına bakılacak olursa Türk Dil Kurumunun Büyük Türkçe Sözlüğündeki tanımlar şöyledir: 1. Eski Yunan ve Latin kültürünü en yüksek kültür örneği olarak alan ve Orta Çağın skolastik düşüncesine karşı XIV. yüzyılda doğan felsefe, bilim

⁵⁷⁵Tatçı, M. (2005). Yûnus Emre Divân ve Risâletü'nNushiyye, Sahhaflar Kitap Sarayı Divanlar Serisi: 3, İstanbul, 366/7.

⁵⁷⁶Tatçı, M. (2005). a.g.e. 378/9

⁵⁷⁷<http://www.egitim.aku.edu.tr/Mevlana.pdf> Ergün, M., Mevlânâ'nın Eğitim Görüşleri, s. 40. (24.03.2014).

ve sanat görüşü, 2. İnsanlık sevgisini, insan ululuğunu en yüce amaç ve olgunluk sayan öğretisi, beşeriyetçilik, insancılık.

Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğünde Hümanizmle ilgili olarak şunları yazmıştır: “Akıllı insan varlığını tek ve en yüksek varlık olarak görmekte olan, ayrıca bireyin ve ahlaki gelişiminin, rasyonel ve anlamlı bir biçimde, doğal yoldan gerçekleştirileceğini ön plana çıkartan felsefi akım.”

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki XIV. yüzyılda Batı’da doğan ve sevginin merkezine bizatihi insanın kendisini yerleştiren Hümanizm ile gönül sultanlarımızın sevgisinin motivasyonu ve kaynağı farklı noktalara dayanmaktadır. Birinde “Yaradılanı, Yaradan’dan ötürü” sevme anlayışı varken, diğesinde yaradılıştan Yaratan çıkarılmıştır. Gönül sultanlarımıza modern ve şirin bir kelime olan “hümanist” derken masumane bir şekilde onların insan sevgisini dile getirmiş olur muyuz? Evet. Ama onların sevgi boyutunu dar bir bakış açısı ile daraltmış oluruz. Oysa manevi mimarlarımızın sözünde, özünde, canında, gönlünde sadece ilahi aşk vardır. Nitekim Türk dünyası gönül yolunun rehberi Hoca Ahmed Yesevi, duyduğu bu derin aşkla Yaradan’ına şöyle seslenmiştir:

Söylesem ben, dilimdesin; gözleşem ben, gözümdesin
Gönlümde hem canımdasın, bana sen gereksin sen.⁵⁷⁸

Yani gönülleri incitmek için gösterilen incelik, evin asıl sahibine olan hürmetten ileri gelmektedir. Böylece “gönül” kavramının aşk, sevgi boyutuna, maneviyatımızı şekillendiren değerlerimizin tesiriyle bir de “hatır” dediğimiz başka bir boyut da eklenmiş olur.

Gönül hatır bilmeyi; insanı insan yapan, temel insanî değer olarak nitelendiren Yunus Emre gönül evinin sahibini bilmeyenler için “âdemden tutmayalar” diyerek, âdem olmak ya da olmamak arasında ince bir çizgi çizer. Eskişehir’deki Yunus’tan yüzyıl önce Semerkant’ta yaşayan Yükneklî Edib Ahmet “hakikatlerin eşiği” anlamına gelen ve ahlâklı insan olmanın yollarını, ahlak ilkelerini açıkladığı Atabetü’l-Hakayık adlı eserinde yine böyle bir çizgi ile iyilik ve kötülüğü ayırarak bize iyiliği telkin eder.

İyi hareket et, gönüller alarak yaşa
Kötülükten kendini bir yana çek⁵⁷⁹

⁵⁷⁸<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10828,ahmedyesevivedivanihikmetpdf.pdf?0>, s. 9. (21.04.2014).

Sözü edeb ve nasihat olan Edip Ahmet'in gösterdiği "gönüller alarak" yaşanan ömür adlı kısacık yolda Şah Hatayi bir gönül almayı Kâbe'ye gitmekten üstün tutar.

Hatayi hâl çağında
Hak gönül alçağında
Kabe yapmakdan yeğdir
Bir gönül alçağında⁵⁸⁰

Bu karşılaştırmada gönül almayı Kâbe'den üstün tutmasının nedenini yine kendisi açıklamış ve Şah Hatayi "Hakk gönül alçağında" demiştir.

Türk dünyasında, Azerbaycan'da istiklâl şiirinin, Cumhuriyet şiirinin önde gelenlerinden biri olan Ahmed Cevad, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ardahan ve Kars'a geldiğinde bölge halkının yaşadığı acıları şöyle dile getirmiştir:

Zemzem derdini dinleyen kardaş,
Ülkende bir gönül yapmağa uğraş.
Açılınca yollar Ka'be'ye bir baş,
Bir gönül yapmayan vicdana yazık!⁵⁸¹

Hele bir de bir kez bile gönül yıkırsa o vicdan, Yunus Emre ona "bu kıldığın namaz değil"⁵⁸² demiştir bile. Emir namına yapılan ibadetlere, hayır namına üretilen işlere "Bir kez gönül yıktın ise" şerhini eklemiştir Yunus. Hatta "İki cihân bed-bahtı kim gönül yıkar ise"⁵⁸³ ikazında bulunmuştur. Yalnız bu ikazda anahtar sözcük "gönül" değil "kim"dir. Her kim gönül yıkar ise. İster padişah ister kapı kulu, ister âmir ister memur, ister patron ister çalışan, ister zengin ister fakir... Statüsüne, servetine, asaletine bakılmaksızın her kim gönül yıkar ise. Hatta her kim, her kimin gönlünü yıkar ise. İnsanların dünyevi statüsüne göre nezaketini de statülendiren, derece derece kullananların yaptığı gibi, gönüllere kendince değer biçmek yoktur gönül sultanlarımızın kitabında. Bu yüzdendir ki Hoca Ahmed Yesevi

⁵⁷⁹ Arat, R. R. (1992). Atabetü'l-Hakayık, Edip Ahmed B. Mahmud Yükneci, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı: 32, 2. Baskı, Ankara, B. 365-366, s.95.

⁵⁸⁰ Pala, İ. (2009). Ortaöğretim İçin Divan Şiiri, Divan Şiirini Öğreniyoruz, Gazi Meslekî Eğitim Merkezi Matbaası, Ankara, s. 121.

⁵⁸¹ http://www.ahiska.org.tr/wp_pdf/sayi17/parcali/25_sayi17.pdf (20.04.2014).

⁵⁸² Tatçı, M. (2005). Yûnus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye, Sahhaflar Kitap Sarayı Divanlar Serisi: 3, İstanbul, 166/1.

⁵⁸³ Tatçı, M. (2005). a.g.e. 299/5.

yazdığı hikmetlerle “Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol!”⁵⁸⁴ diyerek tercih hakkını gönlü kırıklardan yana kullanmış, önceliği gariplere vermiştir. Türk dünyasının manevi pınarı Hoca Ahmed Yesevi gönül erlerine gönlü kırıkları işaret ederek viran gönülleri mamur eylemeyi, onanmış ve donanmış kılmayı, gönül yaralarına merhem olmayı tembihlemiştir.

Bütün bunlar Allah aşkıyla yanan gönüllerin işidir. Ömürleri boyunca gönül remzi peşinde koşan gönül sultanları, onu tasavvufi düşüncenin en önemli sembollerinden biri hâline getirmiştir. Böylece gönül kelimesinin mana dünyasına bir de tasavvufi boyut dâhil olmuştur.

Tasavvufi olarak gönül, insanın akıl üstü bilgiye ulaşma gücü ya da bu tür bilgilerin insanda doğduğu; Cenâb-ı Hakk’ın insanda tecelli ettiği ve Allah’la ilgili bilgilerin geldiği yer, tasavvufi aşkın kaynağı anlamlarına gelmektedir.⁵⁸⁵ Hacı Bayram Veli, tasavvufi manada gönlünde büyük bir aşk ateşi yaktığını meşhur ilahisinde coşkulu bir şekilde şöyle dile getirir:

N'oldu bu gönlüm n'oldu bu gönlüm
Derd ü gamınla doldu bu gönlüm
Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm
Yanmada derman buldu bu gönlüm⁵⁸⁶

Gönül gibi ilahi aşka kaynaklık eden bir hazineye sahip olan insanoğlu çoğu kez bu dünyanın fani işlerine; mala, mevkiye, dünya güzelliklerine yönelerek asıl doğru ve güzelden yüz çevirir. Hâlbuki yüz çevrilmesi gereken bir şey varsa o da fani dünyadır. Cenaze namazlarının “er kişi niyetine” kılındığı şu yalan dünyada toplam 8 padişah devrini idrak etmiş Aziz Mahmud Hüdayî, yalan dünya üzerine şunları der:

Bakma bunun karasına ağına,
Gönül verme bostanına bağına,
Benzer hemân çocuk oyuncağına,
Burda akli olan insan eğlenmez.⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ Eraslan K. (1983). Ahmed-i YeseviDivân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:546; 1000 Temel Eser Dizisi:98 Başbakanlık Basımevi Birinci Baskı, Ankara, s. 55.

⁵⁸⁵ Uludağ, S. (2001). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yay.182, İstanbul, s.107

⁵⁸⁶ Banarlı, N. S. (1971). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s.505.

⁵⁸⁷ Tatçı M.- Yıldız M. (2005). Aziz MahmudHüdâyî, **Divân-ı İlahiyât**(Tıpkıbasım ve Çeviriyazı), Pamuk Yay, İstanbul, 39/2.

Eskişehir'in manevi ikliminde yetişen huzurun mimarı Aziz Mahmud Hüdayi, bu dörtlüğünde şu âyet-i kerimeleri hatırlatır aslında: “Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız? (Enam Sûresi/32)” “Biz yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.(Enbiya Sûresi/16)”

Âhiret yurdunun, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlı olduğuna inanan Mahtumkulu Firâki de bir şiiri vesilesiyle dünyanın faniliğini bir kez daha hatırlatır:

Mihmân oldun bu dünyânın evine

Gönül verip gitme onun sesine⁵⁸⁸

Türkmenlerin en büyük şairlerinden olan Mahtumkulu, hem yaşadığı dönemde hem sonraki dönemlerde ve hem de günümüz Türk-İslam coğrafyasında ağırlığını hissettirmiş, şairliği ve ozanlığı yanında bilge bir önder olarak da anılmıştır. Misafir olduğumuz dünya evinde ona gönül verilmemesi hususunda bizleri uyan Mahtumkulu gibi, biricik meselesi Sonsuz'a varmak olan ve fikir çilesiyle yoğrulan üstad Necip Fazıl Kısakürek; gönülün, bozkırları güle dönüştürebileceğine inanmaktadır.

Akıl, akıl olsaydı ismi gönül olurdu;

Gönül gönlü bulsaydı, bozkırlar gül olurdu.⁵⁸⁹

Gönülleri gönüllerle buluşturarak bozkırları gül eden Türk milleti dünyanın bir gölgelik olduğunu idrak etmiş, yalnızca iyilik ve güzelliklere gönül vermiş, her şeyden önce sevdiğini de “gönülden sevmiştir.” “Gönüllere tesir eden” bir Tatar Edebiyatı meydana getirmek amacıyla can-ı gönülden çalışan Abdullah Tukay, “Gönülden severim bahtını Tatar'ın/ Görmek için canlılık vaktini”⁵⁹⁰ dizelerinde gönülden sevmeyi şiar edinenlerdendir.

Gönül deyince akla ilk gelen duygu elbette “sevgi”dir. Bu sevgi, kültürümüzde kimi zaman gül yüzlü güzellerde tecelli etse de aslında çoğu zaman ilahidir. Türk Dil Kurumunun sözlüğünde Türkiye Türkçesinin gönlünden kopan 95 adet atasözü ve deyim, bu sevginin

---

⁵⁸⁸Cankurt, H. (2013). Mahtumkulu Firâki'nin Şiirlerinde Muhtevâ, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9, p. 911-951, Ankara-Turkey.

⁵⁸⁹Kısakürek, N. F. (2007). Çile, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, s. 106.

⁵⁹⁰Uzun, M. (2013). Abdullah Tukay'ın Tatarca Üzerindeki Etkileri, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013, p. 1423-1440, Ankara-Turkey.

bir ifadesidir.⁵⁹¹ Gönül yolunda gönüller sevdaya düşmüş; vücut kocasa da gönül asla kocamamıştır. Gönül ferman dinlememiş ve o kimi severse güzel o olmuştur. Milletimiz gönülden gönle her daim bir yol olduğuna inanmıştır. Yarım elma, gönül alma, diyerek gönül almanın bir yolunu muhakkak bulmuştur. Gönlü bulandıranları gözden gönülden çıkarmış; yine de gönül bir sırça saraydır, kırılırsa yapılmaz, diyerek kimseyi incitmemiştir.

Sadece atasözü ve deyimler değil, şarkılar da gönül'ü söylemiştir. Hafız Sadettin Kaynak, meşhur bestesi ile gönül kavramının hem sevgi hem hatır boyutunu kucaklayarak Türk milletinin gönlüne şu dizelerle ayna tutmuştur:

Gönül nedir bilene gönül veresim gelir
Gönülden bilmeyene hissiz diyesim gelir⁵⁹²

Sonuç Olarak; Türk dili tarihine baktığımızda ecdadımız sadece öz Türkçe bir kelime olan gönül ile yetinmemiş, yanına Arapçadan “kalp”-“hatır” kelimelerini almış, kendi de “yürek” kelimesini eklemiş ve Farsçada gönle eş anlamda olan “dil” kelimesini de katarak gönül yolculuğuna devam etmiş ve asla “gönül”ü terk etmemiştir. Aksine bu kelimeyi bütün gönlüyle sevip ondan sayısız deyimler, atasözleri, şiirler, türküler ve şarkılar üretmiştir. “Gönül gurbet ele varma” dese de türküler, Türkistan’dan garbe doğru uzanan ve yüzyıllar süren gönül yolculuğunda ecdad gurbeti kendine vatan yapmıştır ve Türk dünyasının geniş hayat coğrafyasının hangi noktasında ve hangi yüzyılında yaşamış olursa olsun Mevlana’nın bir rubaisinde “Gönül ağaçları gizli bir bahçedir. Yüz türlü görünür ama o bir çeşittir”⁵⁹³ dediği gibi bütün gönül sultanlarımız, “gönül” kavramı ile “sonsuz” a giden bir yolda aslında aynı manaya kapı aralamıştır.

---

⁵⁹¹http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.53b86abda47605.36529772 (22.03.2014).

⁵⁹² Özdemir, S. (2009). Popülerleşme Sürecinde Türk Müziği ve Bu Süreçte Bir Bestekâr: Sadettin Kaynak, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.222.

⁵⁹³<http://www.egitim.aku.edu.tr/Mevlana.pdf> Ergün, M., Mevlânâ'nın Eğitim Görüşleri, s. 113. (24.03.2014).

Kaynakça

- Akkuş, M. (1993). Nef'î Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Arat, R. R. (1994). Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hâcib), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Dizi, Sa. 20e. 6. Baskı, Ankara.
- Arat, R. R. (1992). Atabetü'l-Hakayık, Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı: 32, 2. Baskı, Ankara.
- Banarlı, N. S. (1971). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I-II. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Banarlı, N. S. (1978). Türkçenin Sırları, Kubbealtı Neşriyatı, 4.Baskı, İstanbul.
- Cankurt, H. (2013). Mahtumkulu Firâkî'nin Şiirlerinde Muhtevâ, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkishor Turkic Volume 8/9, p. 911-951, Ankara-Turkey.
- Çabuk V. (1980). Dîvan-ı Muhibbî 1-2, Tercüman 1001 Temel Eser: 155, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- Eraslan K. (1983). Ahmed-i Yesevî Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:546; 1000 Temel Eser Dizisi:98 Başbakanlık Basımevi Birinci Baskı, Ankara.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). Türk Dilin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Gökyay, O. Ş. (1973). Dedem Korkudun Kitabı, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Kaplan, M. (2000). Kültür ve Dil, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kısakürek, N. F. (2007). Çile, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, S. (1989). Türk Saz Şiiri, Türk Dili dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri) Sayı 445-450.
- Okuyucu, C. (2006). Gazel Bahçesi, Sütun Yay. İstanbul.
- Özdemir, S. (2009). Popülerleşme Sürecinde Türk Müziği ve Bu Süreçte Bir Bestekâr: Sadettin Kaynak, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pala, İ. (2009). Ortaöğretim İçin Divan Şiiri, Divan Şiirini Öğreniyoruz, Gazi Meslekî Eğitim Merkezi Matbaası, Ankara.
- Şeker M. (1994). Fatih Vakfiyesine Göre XV. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yapısı, Belleten C. LVII, Ağustos 1993, s.219, Ankara.
- Tarlan, A. N. (2009). Fûzûlî Divanı Şerhi, Akçağ Yayınları, 5. Baskı, Ankara.

- Tatcı M.- Yıldız M. (2005). Aziz MahmudHüdâyî, Divân-ı İlahiyât (Tıpkıbasım ve Çeviriyazı), Pamuk Yay, İstanbul.
- Tatcı, M. (2005). Yûnus Emre Divân ve Risâletü'nNushiyye, Sahhaflar Kitap Sarayı Divanlar Serisi: 3, İstanbul.
- Uludağ, S. (2001). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yay.182, İstanbul.
- Uzun, M. (2013). Abdullah Tukay'ın Tatarca Üzerindeki Etkileri, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkishor Turkic Volume 8/4 Spring 2013, p. 1423-1440, Ankara-Turkey.
http://www.ahiska.org.tr/wp_pdf/sayi17/parcali/25_sayi17.pdf(20.04.2014).
- <http://ahmetsimsirgil.com/ey-ogul/> (24.05.2014).
- <http://www.egitim.aku.edu.tr/Mevlana.pdf> Ergün, M., Mevlânâ'nın Eğitim Görüşleri, (24.03.2014)
- http://ekitap.kulturizm.gov.tr/Eklenti/10828,ahmedyesevivedivanihi_kmetpdf.pdf?0, s. 9. (21.04.2014).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelim&guid=TDK.GTS.53b86abda47605.36529772 (22.03.2014).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5354db5ecbec58.07806261 (04.04.2014).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.53b826fbc71ec5.06142780 (26.04.2014).